Ezra Solomon

ECONOMIA ÎNTR-O SOCIETATE LIBERĂ

PRO EUROPA

Redactor: Liviu Vânău
Culegere: Judit-Andrea Kacsó; Tehnoredactare: Gabriel Niculae
Tipar executat la
SC LYRA SRL
Tîrgu-Mureş

Ezra Solomon

ECONOMIA ÎNTR-O SOCIETATE LIBERĂ

EDITURA PRO EUROPA
1995

Publicarea acestei lucrări a fost posibilă datorită sprijinului fundației National Endowment for Democracy, SUA.
Traducere din limba engleză de Silviu-Ioan Balla

Cuprins

I.	Introducere.	7
II.	Sistemul pieței	10
III.	Adam Smith şi Mîna invizibilă	12
IV.	Rolul prețurilor	14
V.	Cum se autoreglează sistemul de piață liberă	17
VI.	Avantajele pieței libere	19
VII.	Rolul guvernului în economiile de piață	21
VIII.	Impactul economiei de tip smithian: cazul Statelor Unite	23
IX.	Piața liberă şi revoluția keynesiană	26
X.	Keynes şi Constituția Statelor Unite	28
XI.	Piața liberă şi munca	30
XII.	Întoarcerea lui Adam Smith	34

I. Introducere.

Ce este economia? Am putea să o definim ca fiind ştiinţa care studiază producerea, distribuirea şi consumul mărfurilor (prin care înţelegem atît bunurile cît şi serviciile). Deşi unii susţin că economia nu este o ştiinţă în sensul clasic al cuvîntului, ca fizica sau biologia, ea este o parte importantă a ştiinţelor sociale şi reprezintă mai mult decît o disciplină academică aridă: ea încearcă să explice modul în care indivizii, societăţile şi naţiunile se organizează pentru a produce bunuri şi servicii care să satisfacă nevoile oamenilor. Ştiinţa economică încearcă să răspundă la următoarele întrebări: „Cum funcţionează o economie?" şi „Cum pot indivizii şi societăţile să progreseze şi să prospere?"

Ideile din domeniul economiei au avut consecinţe profunde asupra vieţii oamenilor. Două curente de idei au avut consecinţe deosebite. „Socialismul ştiinţific" şi „materialismul dialectic" au fost teorii care, atunci cînd au fost aplicate în formele lor extreme, au dat naştere unor sisteme de control totalitare. Un astfel de sistem se asociază cu controlul din partea statului, planificare centralizată şi abolirea majorităţii - dacă nu chiar a tuturor - formelor de proprietate particulară. În cele din urmă, în practică, „socialismul ştiinţific" a avut ca rezultat sărăcia, distrugerea resurselor naturale şi înapoierea tehnologică. Al doilea curent principal de idei, şi cel care va fi discutat în această lucrare, este cunoscut de obicei sub numele de „piaţă liberă". Aceste idei sînt asociate cu economiile prospere din Europa Occidentală, America de Nord, Japonia şi, în ultima vreme, a cîtorva ţări din Asia de Est.

Există două aspecte importante ale „economiei de piaţă liberă". Primul este acela că ea pare să asigure mecanismul şi mijloacele pentru a atinge un grad ridicat de bunăstare şi abundenţă

materială, precum şi progresul tehnologic. Piaţa liberă încurajează creativitatea şi spiritul de iniţiativă. Al doilea aspect constă în faptul că piaţa liberă pare să funcţioneze cel mai bine acolo unde există un regim politic democratic. Diferitele forme de dictatură nu au produs în general o bunăstare materială pentru întreaga societate (deşi ele pot produce bogăţie pentru un grup social sau altul). Există o corelaţie generală între democraţie şi economiile prospere.

De ce? Probabil pentru că, după cum au argumentat unii autori, o „economie de piaţă liberă" sau, altfel spus, o economie liberă se potriveşte cel mai bine cu libertatea politică, deoarece aceasta acordă indivizilor şi grupurilor cea mai mare libertate în schimbul de bunuri şi servicii. Sau, poate, după cum au argumentat alţii, pentru că se potriveşte cel mai bine cu structura culturală şi religioasă a ţărilor în care s-au dezvoltat regimuri democratice. Există, asupra acestui subiect, o mulţime de teorii.

Totuşi, dată fiind experienţa „socialismului ştiinţific", prima explicaţie a cîştigat mai mulţi adepţi. Aceasta deoarece este clar că proprietatea particulară şi piaţa liberă limitează într-adevăr puterea statului şi îi diminuează controlul asupra vieţii economice a cetăţenilor. Iar libertatea individuală în luarea deciziilor economice limitează puterea statului de a controla viaţa politică a cetăţenilor.

Dar în nici o democraţie statul nu se retrage niciodată cu totul din economie. Un guvern constituit în mod legitim, funcţionînd cu consimţămîntul celor guvernaţi, ia anumite decizii care afectează economia. Ramura executivă a guvernămîntului emite şi stabileşte valoarea monedei naţionale, influenţează rata dobînzilor şi menţine controlul stabilităţii nivelului general al preţurilor. Parlamentul sau legislativul determină impozitele, valoarea şi scopul cheltuielilor guvernamentale, precum şi domeniile în care guvernul încurajează iniţiativele particulare.

Parlamentele şi legislativele adoptă legi care reglează activitatea economică; guvernele emit hotărîri prin care această activitate este reglată în continuare. Natura acestor decrete şi legi depinde de dinamica economiei în cauză, dar şi de nevoile şi dorinţele cetăţenilor.

În condiţiile prosperităţii materiale apare o altă întrebare: cum trebuie să fie distribuite veniturile? Trebuie ca guvernul să se

implice în redistribuirea bogăţiei, acolo unde există disparităţi flagrante între bogaţi şi săraci? În general, ţările care au o economie de piaţă, au de asemenea diferite politici prin care săracilor şi şomerilor li se asigură anumite venituri şi ajutoare. Întrebarea care rămîne mereu deschisă este cea care se referă la categoriile îndreptăţite să primească aceste ajutoare şi la cuantumul lor. Aceasta deoarece într-o societate democratică majoritatea se poate schimba, iar alegerile pot aduce la putere politicieni cu idei diferite în ceea ce priveşte rolul guvernămîntului.

În această privinţă este important să nu uităm că procesul democratic şi ordinea constituţională dintr-o societate democratică determină rolul şi sfera intervenţiei statului (sau a guvernului central) în economie.

Acest lucru face cu atît mai importantă necesitatea ca cetăţenii să cunoască legile de bază ale economiei, dat fiind faptul că, în cele din urmă, într-o societate liberă şi democratică, ei sînt cei care determină orientarea economiei.

II. Sistemul pieţei

Această lucrare descrie diferitele idei care explică felul în care funcţionează sistemul pieţei, atît în teorie, cît şi în practică, precum şi istoria lui în Europa Occidentală şi în Statele Unite. Ea nu prezintă nici o explicaţie globală sau o istorie exhaustivă. Există numeroase tratate de economie şi de istorie care asigură o descriere mai completă şi mai detaliată. În ceea ce ne priveşte, nu putem decît să sperăm că această lucrare se va dovedi o introducere utilă pentru cei ale căror cunoştinţe şi experienţă în domeniul economiei sînt limitate.

Unele dintre ideile şi termenii folosiţi fac obiectul unor controverse şi dezbateri ideologice de amploare. Într-adevăr, concepţia unei anumite persoane asupra sistemului de piaţă este deseori reflectată de termenii pe care îi foloseşte atunci cînd se referă la acest sistem. De aceea, o trecere în revistă a cîtorva dintre aceşti termeni poate fi un bun punct de plecare, deoarece ei pun în evidenţă diferitele aspecte ale sistemului de piaţă şi diferitele moduri în care poate funcţiona acest sistem:

(1) **Sistemul liberei întreprinderi.** În această categorie accentul cade asupra libertăţii indivizilor de a înfiinţa, la alegere, firme noi, în orice domeniu legal, de a concura cu alte firme din acelaşi domeniu, de a păstra profiturile pe care le realizează sau de a suporta pierderile care apar în activitatea lor.

(2) **Sistemul *laissez-faire*** (de la expresia franceză însemnînd „a permite un anumit lucru"). Acest termen desemnează convingerea că în economia de piaţă intervenţia guvernului în economie trebuie să fie redusă la minimum.

(3) **Capitalismul**. Acest termen este mai curînd o etichetă, atît de natură istorică, cît şi economică. În primul sens, el descrie apariţia, în urmă cu aproximativ 200 de ani, după sistemul feudal şi

sistemul precapitalist al mercantilismului, al sistemului de piaţă liberă, precum şi dezvoltarea istorică a acestuia. În sens economic, termenul pune accent pe procesul important de *acumulare* a capitalului, prin care capitalul este folosit în procesul de producţie pentru a genera un surplus (o producţie care depăşeşte nevoile imediate de consum ale societăţii), surplus care este folosit pentru a creşte capitalul disponibil şi care este astfel reinvestit pentru a mări în continuare producţia, acest proces repetîndu-se la fiecare ciclu de producţie. Prin contrast, alte „sisteme" (cum ar fi cele care au existat în Egiptul Antic sau în Imperiul Roman) foloseau surplusul pe care îl genera economia lor nu pentru a-l adăuga capitalului productiv ci, în principal, pentru a servi unor scopuri non-productive, cum ar fi construcţia piramidelor, a templelor, sau întreţinerea unor mecanisme militare imense.

(4) **Economia liberă.** Acest termen evită probabil unele dintre conotaţiile ideologice pe care le poartă deseori termenii: „piaţă liberă" sau „capitalism". Un avantaj al acestui termen este acela că poate fi folosit împreună cu termenul de „societate liberă" pentru a descrie un sistem bazat pe schimbul deschis şi liber de bunuri şi servicii între indivizi şi care, se consideră, oferă un plus de libertate politică.

(5) Sistemul de piaţă este numit uneori **Sistemul lui Adam Smith** sau **Sistemul smithian**, un tribut de recunoştinţă adus primului economist al pieţei libere. Importanta carte a lui Smith, „Avuţia Naţiunilor", a fost publicată în 1776, atunci cînd capitalismul industrial modern se afla la începuturile sale. Ea oferă prima analiză a felului în care funcţionează acest sistem, şi a motivelor pentru care acest sistem este mai eficient decît orice alt sistem alternativ. Deşi progresele tehnice înregistrate de teoria economică în ultimii 200 de ani au transformat acest subiect, analizele originale ale lui Smith rămîn şi astăzi la fel de relevante precum au fost în 1776.

III. Adam Smith şi Mîna invizibilă

Problema economică centrală la acea vreme, dar şi astăzi, poate fi formulată după cum urmează: cum poate o societate formată din milioane de indivizi, care acţionează în calitate de *consumatori*, să găsească, în absenţa unei planificări centrale globale, bunurile şi serviciile pe care le doresc, pe o piaţă aprovizionată de aceleaşi milioane de indivizi care acţionează - în acest context - ca producători şi lucrează pentru milioane de firme? Rezultatul ar fi în mod sigur haosul.

Argumentul lui Adam Smith, că o astfel de economie de piaţă va funcţiona fără probleme, s-a bazat pe trei caracteristici esenţiale ale acestui sistem:

(1) Dacă un schimb între două părţi este voluntar, el nu va avea loc decît dacă ambele părţi cred că vor avea de cîştigat de pe urma lui. (O fiinţă umană raţională nu va schimba bani pe un lucru pe care nu îl doreşte, sau de care nu are nevoie; o fiinţă umană raţională nu va vinde un lucru, dacă rezultatul va fi pierderea unor bani. Beneficiul trebuie să fie şi este mutual, deoarece interesul personal al uneia dintre părţi este satisfăcut prin intermediul interesului personal al celei de a doua părţi.)

(2) Pe o piaţă liberă şi concurenţială, tranzacţiile voluntare dintre o mulţime de vînzători şi cumpărători, fiecare acţionînd în funcţie de propriul său interes, vor duce de asemenea la o îmbunătăţire a situaţiei tuturor. Consumatorul individual va cumpăra, dintre mărfurile aflate la dispoziţia lui, exact ceea ce îşi doreşte; el îşi va vinde serviciile, în calitate de producător (sau ca proprietar al altor mijloace de producţie), astfel încît satisfacţia şi veniturile sale să fie maxime; fiecare firmă va cumpăra sau va închiria servicii productive

pentru a-şi mări eficienţa şi a-şi maximaliza astfel profitul net, rezultat din producţie sau din vînzările către consumatori.

Prin intermediul pieţei, preţurile produselor şi factorilor de producţie (muncă, pămînt, sau capital) se vor stabili şi se vor schimba odată cu transformarea condiţiilor economice specifice. Aceste schimbări ale preţurilor relative vor genera la rîndul lor transformări ale comportamentului consumatorilor şi producătorilor.

(3) Schimbările preţurilor relative, generate de interacţiunea cererii şi ofertei de produse şi de factori de producţie, vor servi automat la coordonarea activităţii milioanelor sau zecilor de milioane de oameni (fiecare dintre ei urmîndu-şi doar propriul interes) cu o eficienţă mai mare şi cu rezultate mult mai bune decît ar putea să o facă orice organ central de planificare. Descrierea pe care o face Adam Smith felului în care sistemul preţurilor, concurenţa şi libertatea alegerii rezolvă această problemă, fără a fi îndrumate în mod conştient, este următoarea:

Fiecare individ caută să-şi investească capitalul pe care îl posedă astfel încît să obţină de pe urma lui cea mai mare valoare posibilă. În general, el nu pretinde că acţionează în favoarea interesului general şi, de fapt, nici nu ştie cum ar putea acţiona în acest sens. El nu intenţionează decît să-şi mărească cîştigul, dar acţiunile sale sînt conduse parcă de o mînă invizibilă către o finalitate pe care nu intenţiona să o servească. Urmărindu-şi propriul interes, el serveşte deseori interesul general al societăţii, într-un mod mult mai eficient decît dacă ar fi intenţionat de la bun început să facă acest lucru.

IV. Rolul preţurilor

Mîna invizibilă acţionează prin intermediul sistemului preţurilor. O economie industrială modernă produce milioane de bunuri şi servicii, fiecare dintre ele avînd un anumit preţ, măsurat în bani. (O tonă de oţel de un anumit tip are un anumit preţ, un kilogram are un alt preţ etc.) Aceste milioane de preţuri pot fi examinate ca alte milioane de preţuri *relative*. *Preţurile relative* sînt cele care descriu modul în care consumatorii individuali aleg cum să-şi cheltuiească bugetele limitate. *Costul real al produsului X cumpărat de un individ implică renunţarea la cumpărarea produsului Y şi vice-versa.*

Cu o sumă dată de bani, un individ admite să cumpere anumite alimente şi nu altele, în funcţie de preţul şi de suma de bani de care dispune. Într-o societate monogamă, alegerea unei soţii înseamnă renunţarea la alegerea tuturor celorlalte alternative posibile. Într-o economie, aceste alegeri ale oamenilor creează *costurile reale* sau *preţurile relative*.

Aceasta ne duce la *problema fundamentală a economiei*: resursele limitate trebuie să fie împărţite între numeroase utilizări concurente. Această afirmaţie este adevărată atît pentru indivizi, cît şi pentru familii sau pentru societate în întregul ei. În aceste condiţii, cum şi pentru ce anume trebuie alocate aceste resurse?

Funcţia sistemului preţurilor, adică a întregului set de milioane de preţuri relative, este de a asigura cumpărătorilor, vînzătorilor şi producătorilor *informaţii*, cu mai multă eficienţă decît orice alt mod de obţinere a lor. (Principala alternativă la sistemul preţurilor a fost pînă acum controlul preţurilor de către stat. Acest sistem nu asigură nici o informaţie asupra costurilor reale. În fapt, statul nu poate cunoaşte costul real: el fixează preţurile în mod *arbitrar*.)

Pe o piaţă liberă, nici un individ nu trebuie să cunoască toate preţurile relative pentru a putea să acţioneze eficient. Indivizii şi firmele individuale trebuie să urmeze şi să înţeleagă doar preţurile şi preţurile relative ale acelor produse şi servicii care sînt semnificative pentru ei, ca vînzători sau cumpărători. (Un crescător de porci, de pildă, este interesat în primul rînd de preţul pămîntului, de rata dobînzilor la împrumuturile bancare, preţul alimentelor sau de preţul relativ al altor produse din carne. El nu este interesat de preţul oţelului sau al minereului de fier.) Pentru societate în întregul ei, sistemul preţurilor, aşa cum apar ele pe o piaţă liberă şi concurenţială, oferă un ghid pentru a determina cu exactitate răspunsul la cele trei întrebări aflate înaintea oricărei societăţi:

1. Ce bunuri trebuie să fie produse şi în ce cantităţi?
2. Cum vor fi produse aceste bunuri?
3. Pentru cine vor fi produse?

1. Societăţile industriale moderne sînt capabile să producă milioane de bunuri şi servicii. Deoarece resursele productive sînt limitate, nu pot fi satisfăcute dorinţele tuturor oamenilor. Cum trebuie determinată compoziţia producţiei şi cum trebuie luate aceste decizii?

2. Odată ce a fost luată decizia în legătură cu bunurile care vor fi produse, sistemul trebuie să asigure un mod prin care să se hotărască în ce combinaţie vor fi folosiţi diferiţii „factori de producţie" pentru a produce fiecare dintre aceste bunuri, precum şi cine trebuie să ia aceste decizii.

3. Cea de a treia întrebare se referă la modul în care trebuie împărţită această producţie între populaţia unei societăţi. Trebuie ca partea care revine unui individ să depindă de valoarea contribuţiei individului la producerea acestor bunuri şi servicii? Sau trebuie ca ea să fie independentă de această contribuţie? Cum trebuie să intervină guvernul, pentru a schimba modul în care sînt distribuite veniturile, bunurile şi serviciile?

Istoria ne învaţă că aceste trei întrebări au primit numeroase răspunsuri. După cum am mai notat, pentru economiile industriale moderne, principala alternativă a constat în alegerea între sistemul de piaţă liberă (capitalist) şi sistemul planificării centralizate (socialist). Cele două sisteme diferă din trei puncte de vedere. În sistemul socialist

majoritatea deciziilor în legătură cu ceea ce trebuie produs şi în ce fel sînt luate de stat; mijloacele de producţie sînt deţinute în general tot de către stat, iar planificarea centralizată este preponderentă. Prin contrast, în sistemul de piaţă liberă, în care deciziile individuale ale consumatorilor sînt cele care determină ce trebuie să se producă, mijloacele de producţie sînt în cea mai mare parte în proprietate particulară, iar mecanismul de piaţă ia locul planificării centralizate.

V. Cum se autoreglează sistemul de piaţă liberă

Un concept cheie în economie (care a fost împrumutat din fizică) este acela de **echilibru**. În economie, el se referă la o stare în care, la preţurile existente, cererea de produse şi de factori de producţie (muncă, terenuri şi capital) este acoperită integral de către ofertă.

Conceptul de *cerere şi ofertă* ne permite să analizăm cum şi din ce motiv perturbarea unei stări de echilibru pune în mişcare forţe care vor aduce din nou sistemul într-o stare de echilibru (la fel cum lichidul dintr-un pahar revine, după ce a fost agitat, într-o stare de echilibru sau de repaos).

Să presupunem că echilibrul iniţial este perturbat de o schimbare a tehnologiei, de pildă în urma inventării unei maşini de produs textile mai bune sau mai ieftine decît celelalte. Această invenţie îi va face pe unii producători, care îşi urmează propriul interes, să înlocuiască o parte din forţa de muncă cu aceste maşini (unii dintre oamenii care au lucrat la acea fabrică îşi vor pierde locul de muncă). Sistemul nu se mai află într-o stare de echilibru.

Dar lucrurile nu se sfîrşesc aici. Folosirea noilor maşini va duce la creşterea productivităţii firmei, va reduce costurile de producţie a fiecărei unităţi de marfă şi va mări capacitatea de producţie a firmei.

Dacă costurile sînt mai mici, o firmă competitivă poate şi va reduce, cu siguranţă, preţul produselor sale, pentru a mări atît segmentul de piaţă pe care îl controlează, cît şi profitul ei total. Noile preţuri mai mici ale acestor textile îi vor face pe consumatori să cumpere mai multe haine decît înainte. Alternativ, ele vor permite consumatorilor care se hotărăsc să nu cumpere mai multe haine, să cumpere o cantitate mai mare din alte mărfuri.

În fiecare dintre aceste cazuri cererea de muncă va creşte din nou, din cauza cererii pentru mai multe mărfuri, astfel încît muncitorii disponibilizaţi de fabrica de textile datorită schimbării tehnologice vor fi absorbiţi. Pe scurt, economia va ajunge într-o nouă stare de echilibru, care oferă un nivel de producţie mai mare pe cap de muncitor decît cel din situaţia iniţială.

Folosind logica ilustrată mai sus, Adam Smith şi economiştii clasici care i-au reluat şi i-au îmbogăţit argumentaţia, au arătat cum interesul individual, acţionînd împreună cu forţele cererii, ofertei şi preţurilor, permite unei economii libere să rezolve problemele de bază ale economiei în întregul ei, fără ajutorul planificării centralizate. (Atît avuţia totală cît şi cea individuală cresc. Eficienţa sistemului se bazează pe interesul personal, aşa cum a fost descris de Adam Smith în pasajul de mai sus. Producătorii doresc să-şi mărească profitul, iar consumatorii doresc să cumpere cele mai bune produse, la cele mai bune preţuri posibile.)

VI. Avantajele pieţei libere

Pe lîngă descrierea modului în care funcţionează o economie de piaţă liberă, Smith şi succesorii lui au argumentat că un sistem de piaţă oferă societăţii trei avantaje foarte importante:

(1) Cel care determină ce anume va produce economia, şi în ce cantităţi, este *consumatorul*, mai curînd decît statul sau aparatul său birocratic. (Acest lucru este numit *suveranitatea consumatorului*.) Este ca şi cum, de fiecare dată cînd cumpără un produs, consumatorul ar vota pentru acel produs, prin intermediul banilor săi. În mod clar, este interesul producătorului să acorde cea mai mare atenţie tuturor acestor voturi însumate (la fel cum candidaţii în alegeri sînt interesaţi să crească numărul total de voturi pe care le primesc). Acest lucru nu poate fi spus despre marea majoritate a birocraţiilor!

(2) Sistemul va folosi resursele economice mult mai eficient, deoarece se poate asigura că fiecare factor de producţie (muncă, terenuri, capital) este folosit la valoarea sa maximă pentru societate, adică la valoarea sa de piaţă.

Ce face ca propoziţia de mai sus să fie corectă? În primul rînd, dacă o examinăm din perspectiva factorilor de producţie, de pildă a fiinţelor umane individuale, dacă piaţa oferă unei persoane mai multe posibilităţi de a munci, o persoană raţională care este liberă să aleagă se va orienta către acea muncă prin care îşi realizează cel mai bine interesele. În general, locul de muncă pe care îl va alege va fi cel care îi oferă salariul cel mai mare, acesta fiind, prin definiţie, locul de muncă cu cea mai mare valoare de piaţă din societate.

Alternativ, să examinăm modul în care o firmă foloseşte factorii de producţie. În mod evident, orice firmă care încearcă să folosească un factor de producţie care valorează (şi al cărui preţ este de 10 unităţi monetare pe oră, într-un proces productiv în care

contribuţia sa va fi de numai 5 unităţi monetare pe oră) îşi va da seama în curînd că pierde bani.

În ambele situaţii, interesele particulare ale muncitorului şi ale firmei vor fi cele care vor asigura rezultate optime.

(3) În final, fără un organ central de planificare sau un guvern care să decidă în locul oamenilor ce vor consuma, unde vor munci şi ce vor produce, sistemul de piaţă liberă oferă tuturor cetăţenilor un grad de libertate personală care nu poate fi obţinut în nici un sistem economic bazat pe planificare centralizată. (Oamenii sînt „liberi să aleagă": au libertatea de a cumpăra anumite produse, de a-şi investi banii şi sînt relativ liberi să-şi determine activitatea şi cariera.)

VII. Rolul guvernului în economiile de piaţă

Deşi Smith a fost un apărător al economiei de tip *laissez-faire* - care limitează la minimum intervenţia guvernului - el nu a afirmat că guvernările naţionale sau locale nu au nici un rol de jucat în economie. Există un rol foarte important al guvernului, deşi în viziunea lui Smith acest rol este limitat.

1. Unul dintre rolurile guvernării este acela de a asigura concurenţa în condiţiile pieţei, atît pe piaţa de bunuri şi servicii, cît şi pe cea a factorilor de producţie (muncă, terenuri şi capital).

Concurenţa dintre cei care produc un anumit bun este un element deosebit de important pentru funcţionarea sistemului de piaţă, deoarece ea conduce la cele mai mici preţuri ale acelui bun. Prin contrast, dacă tuturor celor care produc un anumit bun li s-ar permite să cadă de acord să nu se concureze, ei vor obţine monopolul asupra acelor bunuri, ceea ce înseamnă că vor putea să fixeze ei preţurile, care vor fi mult mai mari decît costurile de producţie ale acelui bun.

Deoarece interesul personal al producătorilor, atunci cînd nu este controlat prin lege, ar fi dus la „coalizarea" acestora, cele mai multe economii de piaţă au fost nevoite să adopte legi prin care să prevină situaţiile de monopol.

În Statele Unite, de pildă, legi care asigură concurenţa şi care conţin pedepse serioase pentru cei care le încalcă au fost adoptate la sfîrşitul secolului al XIX-lea. Aceste legi sînt încă în vigoare, iar respectarea lor este controlată în continuare.

2. Al doilea rol al guvernului este cel de a asigura „bunuri şi servicii publice", cu alte cuvinte bunuri şi servicii care într-o societate formată din indivizi liberi nu pot fi asigurate decît de către guvern.

Acestea includ apărarea națională (armata), administrarea justiției, menținerea ordinii și liniștii publice, precum și bunuri de utilitate socială pe care nici o firmă sau persoană nu le-ar finanța, deoarece ele se află la dispoziția tuturor: drumuri, șosele, căi navigabile etc.

Rolul guvernului poate să nu se reducă la aceste domenii limitate. Adam Smith a susținut un sistem de *laissez-faire*; alți autori au argumentat în favoarea altor concepții asupra rolului guvernului și al pieței libere după cum o cereau consecințele revoluției industriale care începeau să se facă simțite.

Statul a asigurat un impuls pentru creșterea economică a multor țări europene (de exemplu, prin intermediul companiilor de comerț, finanțînd și echipînd unele expediții, prin controlarea aurului și a altor mijloace de schimb și prin campaniile militare).

Dezvoltarea economiei de piață a extins rolul producătorilor individuali, precum și al muncitorilor individuali, și a schimbat astfel rolul guvernului în economie. De asemenea, dezvoltarea sistemelor democratice de guvernămînt a contribuit masiv la lărgirea dezbaterii asupra economiei. Descrierea de mai jos pune în evidență unele dintre ideile care acționează în Statele Unite. Dar în jurul acestor idei se duce o bătălie similară și în alte țări cu economie de piață, în special în cele europene.

VIII. Impactul economiei de tip smithian: cazul Statelor Unite

Cartea lui Adam Smith a fost atît un manifest revoluţionar, cît şi o analiză raţională a sistemului capitalismului de piaţă liberă care a înflorit, după războaiele napoleoniene, în cea mai mare parte a Europei şi în America de Nord.

După cum a prezis Adam Smith, chiar înainte ca era industrială să înceapă cu adevărat, a apărut un sistem politico-economic de piaţă liberă şi de libertate individuală, în care fiecare om are voie să se specializeze în acea activitate pe care o poate face cel mai bine, care permite indivizilor să schimbe liberi produsele muncii lor, şi care a dus la o creştere economică impresionantă, la progresul întregii societăţi. Această creştere a fost cea mai spectaculoasă în ţările care au adoptat aceste idei.

El a ajuns să fie identificat în special cu sistemul din Statele Unite ale Americii, unde rolul guvernului central în economie (adică al puterii guvernului asupra produsului naţional) a fost, între 1776 şi 1936, printre cele mai mici din întreaga lume industrializată.

Deşi sistemul economic şi politic din Statele Unite, înainte de 1936, pare să urmeze destul de îndeaproape modelul lui Adam Smith, rolul redus pe care l-a jucat în economie guvernul federal a fost rezultatul Constituţiei Statelor Unite, prima încercare a oamenilor - şi pînă acum cea mai durabilă - de a defini, în scris, relaţiile dintre guvernanţi şi indivizii prin al căror consimţămînt guvernează. Este important să vedem cum a influenţat Constituţia Statelor Unite rolul guvernului în economie şi cum a fost ea interpretată.

Paragraful 8 al articolului 1 al acestui act acordă Congresului puterea de a aduna impozite „pentru a plăti datoriile şi a asigura

apărarea națională și bunăstarea Statelor Unite..." Acest paragraf prezintă în mod explicit scopurile pentru a căror realizare Congresul SUA este autorizat să cheltuiască bani.

În esență, ele sînt următoarele:

- de a regla comerțul cu alte țări, sau între statele Uniunii;
- de a stabili legi uniforme asupra falimentului;
- de a emite monedă și de a-i stabili valoarea și rata de schimb cu monedele altor țări;
- de a înființa oficii poștale și drumuri naționale;
- de a înființa și susține forțe armate.

În afara celor enumerate mai sus, fraza „a asigura bunăstarea generală a națiunii" exprima un scop explicit, pentru a cărui atingere guvernul trebuia să stabilească impozite și să cheltuiască bani? (Poate fi interpretată expresia „bunăstare generală" altfel decît ca asigurare a bunului mers al societății?) Sau, alternativ, această expresie nu dorea decît să descrie toate scopurile enumerate explicit în restul paragrafului? Această dilemă nu era una gratuită. (Ea a decis dacă statele luate în parte puteau sau nu să-și controleze singure producția și comerțul). Istoria a ceea ce urma să fie cea mai mare economie a lumii a atîrnat de rezolvarea acestei probleme.

Dezbaterea asupra acestei probleme a avut loc în anul 1791. James Madison, prototipul conservatorului, a argumentat în favoarea interpretării restrînse a acestei expresii, ținînd cont de faptul că puterile guvernului federal trebuiau să fie limitate; Alexander Hamilton, prototipul intervenționistului, a argumentat pentru o interpretare mai largă a expresiei și în favoarea acordării guvernului federal de puteri economice mai mari, ținînd cont de faptul că acest lucru ar spori producția și avuția națională. Madison a fost cel care a cîștigat această dezbatere. Acest rezultat a avut un efect similar celui al filosofiei economice a lui Adam Smith, limitînd rolul guvernului Statelor Unite în economie pentru mai bine de 140 de ani.

Deși guvernul a acționat în multe cazuri (de pildă prin vînzarea unor suprafețe de pămînt unor persoane individuale) și a adoptat numeroase legi de protecție socială, cheltuielile guvernului federal pentru „asigurarea bunăstării generale" au rămas nesemnificative, pînă în anii '30.

În fapt, în anul 1929, cheltuielile federale totale, inclusiv cele pentru apărare, însumau doar 3 miliarde de dolari, adică mai puţin de 3% din produsul naţional brut al Statelor Unite în acel an. Această stare de fapt s-a schimbat din 1936.

IX. Piaţa liberă şi revoluţia keynesiană

Sistemul lui Adam Smith a fost criticat în principal în două moduri. După cum a scris Keynes în renumita sa carte din 1936, cunoscută îndeobşte ca *Teoria generală*:

„Cele mai mari neajunsuri ale economiei în care trăim sînt eşecul de a asigura ocuparea deplină a forţei de muncă şi distribuţia arbitrară şi inegală a veniturilor."

Ideea că o economie se poate autoregla întorcîndu-se mereu la o stare de echilibru (cu folosirea integrală a tuturor resurselor productive, inclusiv a muncii) a fost contrazisă de la începutul istoriei ştiinţei economice, dar toate aceste contestaţii, inclusiv cea a lui Marx, s-au dovedit a fi nefondate. Pînă în anul 1936 teoria autoreglării economiei de piaţă (şi, prin aceasta, cea a limitării intervenţiei statului) a fost considerată ca nefiind contrazisă de neajunsurile ciclurilor productive.

Astfel, faptul că fiinţe umane diferite au înzestrări şi resurse foarte diferite şi că, în consecinţă, în condiţiile unei economii libere, de piaţă, ei cîştigă părţi inegale din venitul naţional a fost acceptat, pînă în anul 1930, ca un mic preţ ce trebuie plătit pentru eficienţa sporită a sistemului. În această perspectivă, odată cu creşterea economică produsă de un sistem de piaţă eficient, nivelul veniturilor fiecăruia urma să crească în timp, astfel încît toţi se puteau aştepta la o îmbunătăţire a situaţiei lor, chiar dacă inegalităţile continuau să existe.

După 1929, acest lucru nu mai era atît de credibil. Statele Unite şi alte naţiuni industriale au intrat într-o recesiune economică adîncă şi de lungă durată, din care a fost imposibil să iasă în mod

spontan şi automat, după cum prevedea teoria lui Adam Smith. Recesiunea a durat atît de mult, încît a ajuns să fie numită „Criză". În Statele Unite produsul naţional brut a scăzut în 1933 la jumătate din valoarea sa din 1929, rata şomajului a crescut la 25% din totalul forţei de muncă, jumătate din bănci au dat faliment, iar rata şomajului nu a scăzut pentru întregul deceniu sub 20%. (Nu numai Statele Unite au cunoscut această criză. Ea a avut ca rezultat tulburări politice importante în întreaga Europă. Prăbuşirea Republicii de la Weimar, în Germania, este exemplul cel mai cunoscut). Întrebarea care a luat naştere era: cum poate fi îndreptată situaţia? Dar prima problemă care trebuia rezolvată era: cum s-a ajuns în această situaţie?

Teoria generală a lui Keynes a oferit o explicaţie pentru ceea ce s-a întîmplat: după Keynes, economia non-intervenţionistă a lui Adam Smith funcţionează bine în cele mai multe cazuri, dar nu în toate cazurile. În anumite cazuri particulare, cum a fost şi cel de la începutul anilor '30, o reducere a cererii din societate ar putea cauza reducerea ofertei; această reducere a ofertei se va traduce în creşterea şomajului şi în scăderea veniturilor populaţiei, ducînd în continuare la o altă scădere a cererii, procesul intrînd într-un cerc vicios. Sau, folosind o altă analogie, atunci cînd dintr-un pahar se varsă o cantitate de lichid, echilibrul se realizează la un nivel inferior.

Concluzia lui Keynes a fost aceea că mecanismul de autoechilibrare a economiei de piaţă se poate defecta, iar atunci cînd se defectează, singurul mijloc de a opri căderea liberă a economiei constă în intervenţia guvernului central, pentru a spori artificial cererea.

Acest lucru poate fi făcut fie prin mărirea cheltuielilor guvernamentale (fără a mări rata impozitelor), fie prin reducerea impozitelor (fără a reduce în acelaşi timp şi cheltuielile). Pe scurt, guvernul va suporta un deficit al bugetului său (deficit finanţat prin intermediul împrumuturilor), pentru a stimula astfel cererea.

X. Keynes şi Constituţia Statelor Unite

La fel ca şi în cazul lui Adam Smith, ideile „revoluţionare" ale lui Keynes au cunoscut o acceptare mondială, dar au avut impactul cel mai puternic în Statele Unite. Şi încă o dată, nu numai revizuirea teoriei economice a fost cea care a adus după sine o schimbare dramatică a politicii economice a Statelor Unite, sau a rolului jucat în economie de guvernul federal. Ea s-a datorat în principal circumstanţelor politice şi a revizuirii de către Curtea Supremă a interpretării semnificaţiei clauzei „bunăstării generale" din Constituţie. Interpretarea restrînsă, susţinută de Madison, după care guvernul nu poate stabili impozite decît pentru acele lucruri specificate în Constituţie, a fost cea care a împiedicat cheltuilile guvernamentale mai mari susţinute de Hamilton. Dar, odată cu situaţia creată de depresiunea din anii '30, guvernul lui Franklin Delano Roosevelt a acţionat în ajutorul unor mari părţi din sectorul particular.

În agricultură, construcţia de locuinţe, în sectorul pensiilor de stat, în ajutorarea şomerilor şi chiar în industrie, guvernul a iniţiat o serie de acţiuni cunoscute sub numele de „New Deal". Cele mai multe dintre aceste acţiuni depăşeau prerogativele guvernului, aşa cum erau ele stabilite în articolul 1 din Constituţie, sau cel puţin aşa cum erau ele interpretate din 1791. Din acest motiv, constituţionalitatea multor acţiuni din cadrul New Deal-ului a fost contestată.

În 1936 Curtea Supremă a hotărît că Hamilton a avut dreptate de la bun început! (Scopul guvernului „de a asigura bunăstarea generală" era acum interpretat destul de larg). După hotărîrea din 1936 şi alte cîteva care i-au urmat, guvernul a putut să cheltuiască fonduri pentru susţinerea „bunăstării generale". În ce fel trebuia

asigurată această bunăstare urma să decidă legislativul. În acest fel guvernul şi-a extins rolul fiscal, la început mai prudent, iar apoi, după cel de al doilea război mondial, într-o măsură din ce în ce mai mare. Cheltuielile guvernamentale au fost mărite, cu intenţia explicită de a satisface acele nevoi ale societăţii care nu au fost luate în considerare în sistemul pieţei cu autoreglare: programe de protecţie socială, programe de pensii, ajutoare pentru şomeri, programe de asistenţă guvernamentală, asigurarea băncilor şi a depunătorilor, ajutoare pentru fermieri şi micii întreprinzători, programe de ocrotire a sănătăţii şi multe altele. Aceste programe guvernamentale au fost considerate ca făcînd parte din răspunderea guvernului pentru asigurarea „bunăstării generale" a ţării, iar proporţiile lor au fost determinate de către alegători.

În plus, creşterea accentuată a producţiei, şi scăderea la fel de accentuată a şomajului după 1939, păreau să justifice ideile lui Keynes despre posibilitatea ca scăderea cererii să cauzeze o recesiune prelungită a economiilor de piaţă, şi că o astfel de recesiune poate şi trebuie să fie corectată prin intervenţia guvernului în economie, prin intermediul creşterii cheltuielilor fiscale.

În Europa de Vest, partidele social-democrate au pus în practică programe de protecţie socială similare, dacă nu chiar mai scumpe, pentru a „asigura bunăstarea generală".

XI. Piaţa liberă şi munca

Desigur, au existat şi înainte de Marea Criză critici puternice la adresa sistemului de piaţă liberă, atît din partea urmaşilor lui Marx, cît şi din partea urmaşilor unor teoreticieni social-democraţi de genul lui Eduard Bernstein, care au respins interpretările radicale şi revoluţionare ale lui Marx şi Lenin. Aceste critici erau atît economice cît şi politice. În acelaşi timp, aceste critici au avut legătură cu naşterea sindicatelor.

După cum remarca Keynes, cea mai importantă critică la adresa pieţei libere era inechitatea sistemului. Această inechitate a fost simţită cel mai puternic de cei care erau angajaţi de către producătorii de bunuri şi servicii. Dacă este adevărat că bogăţia absolută a crescut în cursul secolului al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea, şi că cea mai mare parte a populaţiei trăia mai bine decît înainte, acest lucru nu era la fel de adevărat dacă se compara nivelul de viaţă al diferitelor clase sociale. Iar aceste inechităţi au produs multe neplăceri sociale şi economice.

Motivul acestora era faptul că principiul lui Smith despre interesul mutual se aplica bine în cazul relaţiei dintre consumatori şi producători, dar nu şi în cel al relaţiei dintre producători şi muncitori.

Muncitorii aveau interesul să obţină de lucru, producătorii aveau interesul să angajeze forţă de muncă. Dar acesta era punctul în care înceta să se mai aplice principiul interesului mutual şi începea să acţioneze interesul egoist. Era de la sine înţeles că producătorii şi proprietarii doreau să angajeze muncitori cu cele mai mici salarii posibile; iar muncitorii, era de la sine înţeles, doreau salarii cît mai mari. Dar cine trebuia să determine salariile? În general, producătorii sau proprietarii care posedau atît mijloacele legale, cît şi pe cele financiare de a controla salariile.

În America de Nord, Europa şi Japonia, sindicatele au fost principalele instituţii care au contrabalansat puterea producătorilor de a stabili salariile. Federaţiile sindicale şi membrii lor au reuşit, prin negocieri individuale cu producătorii, prin negocieri la scară naţională şi prin impunerea unei legislaţii naţionale a muncii, să îmbunătăţească salariile şi condiţiile de muncă. Îmbunătăţirea salariilor şi a condiţiilor de muncă a servit, dintr-un anumit punct de vedere, şi interesele producătorilor: ea a determinat o creştere a cererii de produse. Tensiunea dintre creşterea salariilor şi cea a profiturilor este prezentă, constant, într-o economie de piaţă liberă.

Epoca lui Keynes

După cel de al doilea război mondial, în Statele Unite intervenţia guvernului în economie s-a lărgit rapid, odată cu procentul din venitul naţional folosit pentru aceasta. În acest proces, programele federale, care în 1929 foloseau doar 3% din produsul naţional, au crescut la 23% din produsul naţional brut. Este de la sine înţeles că această creştere corespundea cu o scădere a procentului din produsul naţional brut aflat la dispoziţia celor care îl produceau. Dacă guvernul central dictează modul în care trebuie folosit 3% din venitul total, celelalte sectoare vor putea folosi 97% din acest venit; dacă guvernul central dictează modul în care este folosit 23% din acest venit, restul societăţii poate controla doar 77% din venitul total.

Adam Smith şi succesorii lui avuseseră dreptate cînd îşi numiseră disciplina „economie politică": rezolvarea problemelor economice depindea în foarte mare măsură, în Statele Unite şi în Europa Occidentală, de ideile politice adoptate şi de sistemul politic democratic.

Efectele politice ale crizei economice cauzate de Criză au modificat filosofia adoptată pînă atunci asupra rolului guvernului şi al politicii economice. Acţiunile lui Roosevelt, determinate de criza economică prin care trecea naţiunea americană, au fost cele care au transpus în practică noile idei asupra rolului economiei într-o societate liberă. În mod asemănător, în Europa de Vest, acţiunile partidelor social-democrate au răspuns dorinţelor manifestate pe cale electorală de oamenii care au fost loviţi cel mai puternic de depresiune.

Acolo unde democraţia a fost slabă, de pildă în Germania, răspunsul la criza economică a constat în tulburări politice, urmările unora dintre ele durînd pînă în zilele noastre.

Dezbaterea asupra economiei nu a luat sfîrşit în anii '30 sau '40. Multe idei economice s-au schimbat şi vor continua să se schimbe. După cum am putut vedea, dezbaterea nu s-a purtat asupra unei „economii mixte" - deşi acest termen a fost invocat deseori -, ci asupra modului în care funcţiona economia, în condiţiile unei pieţe libere, şi a modului în care reacţionau oamenii la efectele economiei de piaţă.

Pînă în 1965, preţul care trebuia plătit pentru extinderea rolului guvernului federal în economie era simţit ca fiind mult mai mic decît beneficiile sociale. Programele guvernamentale făceau apel la sentimentul de solidaritate şi erau un succes din punct de vedere economic. Unul dintre motivele acestui succes era acela că productivitatea muncii (valoarea produselor realizate de un muncitor) a crescut foarte mult între anii 1948 şi 1966.

Venitul real disponibil per muncitor, adică produsul naţional brut pe cap de locuitor, a crescut şi el foarte repede, din cauza creşterii rapide a inflaţiei şi, chiar dacă procentul din acest venit folosit de guvern a crescut la rîndul lui, venitul disponibil per muncitor a crescut cu 53%, o creştere importantă, care a îndeplinit aşteptările.

Între 1966 şi 1973 creşterea productivităţii muncii a devenit din ce în ce mai mică, cu toate că procentul folosit de guvern pentru impulsionarea economiei a continuat să crească.

Teoriile economice care încearcă să explice de ce s-a întîmplat acest lucru abundă. Desigur, unele teorii nu reuşesc să explice toate aspectele unei economii. Ideea interesului personal are şi ea astfel de lacune. O persoană care doreşte un loc de muncă într-o fabrică de textile nu are aceleaşi interese ca şi proprietarul fabricii. Apar interese contradictorii. Producătorul doreşte salarii cît mai mici, deoarece ele îi vor spori profitul; muncitorul doreşte salarii mari, dar acestea vor diminua profitul, adică atît venitul producătorului cît şi surplusul folosit pentru alte investiţii. Cum pot fi puse de acord aceste interese? Pe de altă parte, nici coordonarea lor nu dă întotdeauna rezultatele aşteptate. De ce mai intervine atunci guvernul?

În cei şapte, ani venitul real a crescut doar cu 4%. Între 1973 şi 1980, productivitatea a crescut doar cu 2,5%. Ajustîndu-se după procentul guvernamental aflat încă în creştere, venitul real al fiecărui muncitor a scăzut, în realitate, între 1973 şi 1980.

În 1980, durerilor sociale provocate de scăderea recompensei pentru munca depusă li s-au adăugat alte insuccese economice: o rată a inflaţiei care crescuse la 14% pe an, dobînzile bancare care au făcut ca majoritatea muncitorilor să nu mai aibă posibilitatea de a-şi cumpăra o locuinţă, precum şi iritarea determinată de faptul că ajutoarele pentru cei care nu munceau au ajuns să fie mai mari decît salariile muncitorilor, ceea ce a făcut ca o mare parte a populaţiei să-şi retragă sprijinul acordat celor care acţionau în conformitate cu ideile lui Keynes şi Hamilton referitoare la rolul guvernului în economie şi să adere din nou la ideile lui Adam Smith şi James Madison. „Epoca lui Keynes", cum a fost numită perioada dintre 1946 şi 1973, a luat sfîrşit. Renaşterea ideilor smithiene a început în anul 1981.

XII. Întoarcerea lui Adam Smith

În 1981, Statele Unite au fost martorele unor noi schimbări ale ideilor şi politicilor economice. Cînd Ronald Reagan a preluat funcţia de preşedinte al SUA, în luna ianuarie a acelui an, el era hotărît să schimbe direcţia în care se mişcaseră politicile naţionale, vreme de decenii. Restul acestui deceniu a fost martorul acestei schimbări. Atît din punct de vedere intelectual, cît şi în practică, a avut loc o reîntoarcere la ideile lui Adam Smith, reîntoarcere care s-a răspîndit apoi spre sfîrşitul deceniului şi pe celelalte continente. În cele ce urmează, vom prezenta pe scurt principalele schimbări de idei din anii '80 şi efectele lor în practică.

Re-examinarea anilor '30

Cercetarea crizei economice din anii '30 a sugerat că aceasta nu a fost cauzată de o „prăbuşire a pieţei", după cum afirmase Keynes, ci de politica monetară şi fiscală greşită a guvernului.

Valul de falimente bancare din anii '30 a înghiţit o mare parte a disponibilităţilor băneşti ale populaţiei, dar guvernul nu a făcut nimic pentru a corecta această situaţie deflaţionară. Ca rezultat, economia a suferit o deflaţie serioasă, atît a preţurilor, cît şi a locurilor de muncă şi activităţilor productive. În plus, activitatea economică a fost stînjenită în continuare de politica fiscală, prin creşterea, uneori foarte puternică a impozitelor de la an la an, între 1931 şi 1936. În cele din urmă, reluarea creşterii economice, după cel de al doilea război mondial, a arătat că ideile lui Adam Smith privitoare la auto-echilibrarea economiei nu erau atît de greşite pe cît păreau în 1936.

Şomajul

Ideea principală a lui Keynes era că numai o politică activă a guvernului putea reduce rata şomajului la un nivel acceptabil şi că

politica însăşi trebuia să aibă ca scop (1) reducerea în continuare a şomajului şi (2) sporirea mijloacelor folosite pentru a obţine acest lucru, adică nu doar prin stimulare fiscală, ci şi în forma angajărilor directe, în cadrul unui program public finanţat de guvernul federal. Această direcţie de acţiune a fost inversată în anii '80. În 1989 rata şomajului scăzuse la un nivel pe care politicile active din anii '70 fuseseră incapabile să îl atingă, furnizînd noi dovezi că sistemul de piaţă, lăsat în seama lui, poate să funcţioneze fără probleme.

Inflaţia

Stabilitatea preţurilor nu a fost în ochii reformatorilor keynesieni o chestiune major; pînă în 1965 inflaţia nu a fost în Statele Unite o problemă serioasă. Dar între 1965 şi 1980, datorită intervenţiei guvernului pentru realizarea celorlalte obiective, rata inflaţiei a crescut de peste 10 ori, de la 1,5% în 1964 la 15% în 1980. Înainte de 1981, remediul sugerat pentru inflaţia „modernă", după cum era numită, era de a spori intervenţia guvernului în economie, prin controlul exercitat de stat asupra preţurilor, salariilor, profiturilor, ratelor dobînzilor şi creditelor, rezultatele fiind în general slabe. După 1981 nu a mai fost vorba de un astfel de control, iar inflaţia a fost redusă de la 15% pînă la 4%, exclusiv prin mijloace monetare clasice.

Impozitele şi regulamentele

Modelul teoretic al sistemului de piaţă liberă este - în mod simplificat - următorul: firmele particulare caută să satisfacă cererea de consum de bunuri şi servicii. Ele fac acest lucru prin intermediul procesului de producţie, care implică transformarea cererii de consum într-o cerere de capital, muncă, sau alte mijloace de producţie, din partea firmei. Consumatorii îşi realizează veniturile din vînzarea serviciilor lor productive firmelor şi folosesc mare parte din aceste venituri pentru a cumpăra produsele sau serviciile pe care doresc să le consume. În acest fel banii circulă de la firme către populaţie şi de la populaţie înapoi la firme. Impozitele şi reglementările sînt o componentă necesară a oricărei societăţi moderne, dar ele pot determina probleme serioase în tranzacţiile economice. Prea multe reglementări - sau cele care sînt greşit concepute - măresc costurile de producţie ale firmelor,

costuri care sînt suportate de consumatori. Impozitele afectează atît consumatorii, cît şi firmele, prin creşterea preţurilor şi reducerea fondurilor de care dispun consumatorii. Atît impozitele cît şi reglementările au crescut în mod constant între 1965 şi 1980, datorită faptului că guvernul îşi lărgea intervenţia în economie. În 1981, ele au ajuns o povară. Veniturile din dobînzi sau dividende (recompensa pentru „împrumutarea" capitalului financiar) erau impozitate cu pînă la 70%; veniturile din salarii cu pînă la 50% şi chiar mai mult.

Respectarea reglementărilor a mărit şi ea costurile afacerilor. După 1980, ambele poveri au fost reduse, sistemul fiind din nou apropiat de „piaţa liberă" descrisă de Smith. Ca rezultat, partea din produsul naţional folosită de guvern în alte scopuri decît cele privind apărarea naţională nu numai că nu a mai crescut, dar a început chiar să scadă. Din 1973 pînă în 1981, această parte a crescut rapid de la 14,1% la 17,5% din PNB; între 1981 şi 1989 această parte a scăzut la 17%.

Rezultatele

Perioada celor opt ani cuprinşi între 1981 şi 1989, perioadă pe care am numit-o a „întoarcerii lui Adam Smith", a adus economiei americane cîteva beneficii majore, dacă o comparăm cu perioada celor opt ani dintre 1973 şi 1981, în cursul căreia „îndepărtarea de Adam Smith" a atins cota maximă.

Cel mai surprinzător efect a fost atît reducerea puternică a inflaţiei, cît şi dispariţia „mentalităţii inflaţioniste" care apăruse în anii '70. Din 1981 pînă în 1989 rata inflaţiei a fost relativ stabilă în SUA, situîndu-se la 4%, comparativ cu cei 9,5% din 1980.

Pieţele financiare ale Statelor Unite s-au redresat şi ele după 1981, ceea ce a avut ca efect o creştere a numărului de proprietari de locuinţe. Prin contrast, în cei opt ani precedenţi, numărul acestora scăzuse. Dacă definim bogăţia reală prin diferenţa dintre totalul posesiunilor unei persoane, raportate la nivelul preţurilor, şi datoriile sale, între 1972 şi 1980 această bogăţie a scăzut cu aproape o treime, iar de la sfîrşitul anului 1980 şi pînă în 1989 a crescut cu peste două treimi.

Poate cea mai importantă unitate de măsură a performanţei economice este rata reală de creştere a produsului naţional brut pe

cap de locuitor (raportat la nivelul preţurilor), deoarece aceasta este rata îmbunătăţirii vieţii oamenilor, după cum spunea Adam Smith.

Din 1870 şi pînă în 1987, într-un interval de 117 ani, rata medie de creştere a produsului naţional brut pe cap de locuitor a fost de aproximativ 1,8% pe an. Această cifră pare mică, dar efectul ei este foarte mare. Ea a făcut ca produsul naţional brut să crească de la 2180 de dolari în 1870 (consideraţi la valoarea lor din 1987), pînă la 18.560 de dolari în 1987. În timpul perioadei cunoscute ca „prima epocă de aur", care a durat între 1870 şi 1913, această rată a fost de 2%; în timpul primului război mondial şi în perioada interbelică, el a scăzut la 1,5% (în ţările europene fiind şi mai mică), iar între 1950 şi 1973, perioadă numită „a doua epocă de aur", el a crescut din nou la 2,1%.

Din 1973 şi pînă în 1981 economia Statelor Unite a avut o rată de creştere a produsului naţional pe cap de locuitor foarte scăzută, de aproape 1%. Între 1981 şi 1989 ea a crescut iar la 2%.

Situaţia mondială

Recîştigarea în anii '80 atît a credinţei în funcţionarea sistemului de piaţă liberă, cît şi în capacitatea acestuia de a asigura performanţe economice superioare celorlalte sisteme, nu s-a mărginit numai la Statele Unite. În Europa de Vest, numeroase economii, în special cea a Marii Britanii şi cea a Franţei, care se îndepărtaseră înainte de sistemul de piaţă, s-au întors la acest sistem prin abandonarea unor reglementări şi reprivatizarea întreprinderilor naţionalizate. Tendinţe similare de întoarcere la o economie de piaţă au avut loc şi într-o serie de ţări latino-americane. China, care a avut înainte unul dintre cele mai centralizate sisteme de control al economiei, a instituit şi ea reforme în direcţia economiei de piaţă. În cele din urmă, în 1990, chiar inima sistemului de planificare centralizată, ţările europene care făcuseră parte din CAER, au început să adopte economia de piaţă.